

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

**Bydlení a bytová politika v Československu
v letech 1960-1980**

Bakalářská práce

České Budějovice 2012

Vedoucí práce:

Mgr. Marek Šebeš, Ph.D.

Vypracoval:

Martin Šindelář

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci s názvem „Bydlení a bytová politika v Československu v letech 1960-1980“ vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích, dne 23. 4. 2012

.....
Martin Šindelář

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Marku Šebešovi, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky při psaní své bakalářské práce.

Anotace

Práce je zaměřena na rozbor bydlení a bytové politiky v Československu v rozmezí let 1960-1980. Analyzuji, na základě jakých představ a principu se formovala tehdejší státní politika bydlení, jak se její podoba odrážela v přijímaných zákonných opatřeních a jaký měla dopad na dostupnost a kvalitu bydlení. Práce usiluje o komplexní pojednání zvolené problematiky. Jejím těžištěm je proces masivní výstavby panelových sídlišť v 70. letech. Sleduji zde politický (mezinárodní i domácí) a urbanistický kontext této výstavby, zabývám se otázkou typizace bytů a domácích interiérů, sídlištního životního stylu apod. Pro ilustraci je část práce zaměřená na rozvoj bydlení a opatření bytové politiky v období 1960-1980 v jihočeském městě Trhové Sviny.

Abstract

This work is focused on housing and housing policy in Czechoslovakia between the years 1960-1980. I analyze the ideas and principles which the former state housing policy was based on. I describe the way of living and its reflection in the received legislative and executive actions, which had an impact on the availability and quality of housing. The work is aimed to a complex discussion of this issue. It concentrates on the process of massive construction of prefabricated housing estates in the seventies. I study the political (both international and domestic) and the urban context of this construction, I deal with the issue of typology and home interiors of flats, housing estate lifestyle, etc. The case study of this work is focused on the development of housing and the housing policies in the period from 1960 to 1980 in the town of Trhové Sviny in South Bohemia.

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1. Cíle práce.....	7
1.2. Struktura práce.....	8
2. Problematika bydlení a bytové politiky.....	8
2.1. Bydlení.....	8
2.1.1. Formy bydlení.....	9
2.1.2. Funkce bydlení.....	10
2.2. Bytová politika.....	10
2.2.1. Smysl bytové politiky.....	11
2.2.2. Cíle bytové politiky.....	11
3. Zákonná opatření bytové politiky v letech 1950-1980.....	12
4. Vývoj bydlení na našem území v letech 1900-1959.....	16
4.1. Historický vývoj do roku 1945.....	16
4.2. Poválečné období do roku 1959.....	18
5. Bydlení v Československu v letech 1960-1980.....	19
5.1. „Zlatá šedesátá léta“.....	19
5.2. Kvalitu nahradila kvantita - 70. léta.....	22
5.3. Urbanizační strategie a oblasti panelové výstavby.....	25
5.4. Problémy spojené s panelovou výstavbou v Československu.....	27
6. Bytová výstavba 60. a 70. let.....	28
6.1. Zásady socialistické bytové politiky.....	28
6.2. Trendy v bydlení.....	29
6.3. Typizace panelových domů a domácích interiérů.....	30
6.3.1. Typizace panelových domů.....	30
6.3.2. Typizace domácích interiérů.....	33
6.4. Počátek druhého bydlení.....	33
7. Bytová politika socialistického Československa v porovnání s vývojem v ostatních evropských zemích.....	35
7.1. Komparace z hlediska časového evropského vývoje.....	35
7.1.1. První fáze – „Fáze obnovy“.....	35
7.1.2. Druhá fáze – „Rostoucí diversifikace“.....	36
7.1.3. Třetí fáze – „Nová realita“.....	37

7.2.	Porovnání Západního a Východního bloku Evropy.....	37
7.2.1.	Komparace s Francií.....	39
8.	Rozvoj bydlení v Trhových Svinech v letech 1960-1980.....	40
9.	Závěr	44
10.	Literatura.	46
11.	Internetové zdroje.....	48

1. Úvod.

Bydlení a zvláště bytová politika v Československu byla ovlivněna mnoha vlivy, které k nám přišly zejména z východní Evropy. Bylo zde i mnoho historických souvislostí, které ovlivnily utváření bydlení v letech 1960-1980. Téma své bakalářské práce jsem si zvolil zejména díky mému zájmu o tuto problematiku. Konkrétní období bylo zvoleno převážně kvůli tomu, že je tato doba charakteristická svou masivní výstavbou panelových sídlišť, na kterou se ve své bakalářské práci převážně orientuji. Uvědomuji si, že v daném období probíhala i výstavba rodinných domů, avšak vrcholila zejména v 80. letech, a proto se jí zde příliš nevěnuji. Dalším charakteristickým rysem je rozvoj druhého bydlení a mnohé, někdy až úsměvné, zvláštnosti. Mimo jiné zde zjišťuji, jaký měla vliv masivní výstavba panelových domů na kvalitu bydlení, a případně jaké byly trendy v bydlení v Československu. Zjištěné informace o bydlení a bytové politice porovnávám s několika odlišnými případy.

Metodika práce vyplývá z poznatků sekundární analýzy českých i zahraničních pramenů, které se k dané problematice vztahují. Metodu komparace a sekundární analýzy jsem zvolil záměrně pro lepší porozumění této problematice. Porovnání s jinými zeměmi nebo odlišným časovým obdobím je zásadní pro porozumění odlišností ve vývoji bytové politiky. Zjištěné informace o bytové politice ilustruji na konkrétním příkladu mého bydliště - Trhové Sviny jsou vybrány záměrně i z toho důvodu, že panelová výstavba do této lokality v letech 1960-1980 velice zasahovala.

1.1. Cíle práce.

Jedním z nejdůležitějších cílů této práce je provedení sekundární analýzy bydlení a bytové politiky v letech 1960-1980 a legislativních zákonů ovlivňující danou problematiku. Uceleně zde hodnotím vývoj bydlení na našem území v daném období i historický vývoj, který tomu dopomohl. Následně pro ilustraci provádím komparaci bytové politiky v rámci časové osy zemí Evropy, porovnání československé a západoevropské bytové politiky, srovnání bytové politiky 60. a 70. let se současností. Jako příklad zde uvádím i rozvoj bydlení v letech 1960-1980 v malém jihočeském městě Trhové Sviny.

1.2. Struktura práce.

První kapitola uvádí cíle a metodiku zpracování daného tématu. V druhé kapitole krátce definuji problematiku bydlení a bytové politiky jako stálého celku pro lepší pochopení základních principů. Ve třetí části se zaměřuji na zákonná opatření, která měla vliv na dosažitelnost bydlení a novou výstavbu panelových sídlišť v roce 1960-1980. Následující část bakalářské práce ilustruje historický vývoj bydlení na našem území v letech 1900-1959, kdy období zejména po 2. světové válce mělo vliv i na bytovou politiku 60. a 70. let. Na historický vývoj navazují v páté kapitole již zmíněná 60. a 70. léta. Zde hodnotím urbanizační strategii a hlavní centra panelových sídlišť na našem území společně se souvisejícími problémy této výstavby. Šestá kapitola rozebírá socialistické bydlení a bytovou výstavu jako celek – trendy v bydlení, typizaci domácích interiérů i exteriérů, ale i rozvoj druhého bydlení na našem území. V sedmé kapitole provádím komparaci bydlení v Československu s ostatními západoevropskými zeměmi v několika rovinách – časové, Východní X Západní blok, a také porovnávám bydlení a bytovou politiku 60. a 70. let s konkrétní zemí. V poslední kapitole pro ilustraci porovnávám bytovou politiku celého socialistického Československa s vybraným jihočeským městem Trhové Sviny, kde mé poznatky o bydlení a bytové politice v letech 1960-1980 dokládám na reálném příkladu.

2. Problematika bydlení a bytové politiky.

2.1. Bydlení

Bydlení je základní potřeba, a nikdo z nás se bez ní neobejde. Úroveň bydlení je jedním z hlavních ukazatelů kvality života a podmiňuje hodnoty jako je zdraví, práce, vzdělávání a vytváří prostředí pro následnou výchovu dětí. Pojem “bydlení“ je chápán jako prostor chráněný před nepříznivými vlivy přírody, nežádoucími kontakty s lidmi

a důsledky civilizace.¹ Jednou ze základních podmínek pro odpovídající kvalitu bydlení je i lokalita – ta často determinuje přístup ke vzdělávání či práci.²

Stát garantuje dostupnost bydlení, avšak není ho povinen poskytnout obyvatelům zdarma, a tak vysoké výdaje na pořízení bytu ovlivňují životní úroveň celé domácnosti. Ve stupnici hodnot je bydlení, nejen v moderní společnosti, na druhém místě hned za výživou, protože teprve naplnění této potřeby vytváří rámec pro rozvoj dalších stránek kvality života.³

2.1.1. Formy bydlení.

Bydlení se neustále vyvíjí a má různé podoby. Srovnáme-li Československo 60. až 70. let s Českou Republikou, tak se formy bydlení příliš nezměnily. Změnilo se spíše procentuální zastoupení jednotlivých forem. Celkem rozlišujeme pět základních forem bydlení:⁴

- **nájemní bytové domy** – uživatel bytu byt obývá na základě písemné nájemní smlouvy. Nájemník majiteli bytu platí dohodnutou nebo zákonem určenou částku. Formu nájemního bydlení z právního hlediska upravuje občanský zákoník.
- **osobní vlastnické bydlení** – uživatel bytu je vlastníkem. Zahrnuje byty ve vlastnictví a rodinné domy.
- **družstevní bytové domy** – jedná se zejména o panelové domy. Svým vkladem je členům družstva při výstavbě umožněno získat byt a spolurozhodovat o hospodaření s ním.
- **byty a domy sloužící k rekreaci** – jsou vázány zejména na rekreační oblasti. V letech 1960-1980 se tato forma bydlení hojně využívala a souvisí s rozvojem tzv. druhého bydlení.
- **penziony, hotely atd.** – domy sloužící k zisku, volnočasovým aktivitám atd.

¹ POTŮČEK, M. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995.

² KOŠATKOVÁ, E. *Jak se neztratit II*. 1. vyd. Brno: IQ Roma servis, 2008.

³ KREBS, V. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: CODEX Bohemia s. r. o, 1997. s. 249.

⁴ ROSENBERGOVÁ, H., *Komparace bytové politiky*, Brno, 2007.

2.1.2. Funkce bydlení

Funkce bydlení zahrnuje zejména reprodukční a sociálně-kulturní funkci. U reprodukční funkce jde o uspokojování základních potřeb, jako jsou např. ochrana člověka před okolním světem, realizace rodinného života či odpočinku. Sociálně-kulturní funkce slouží k zájmovým aktivitám, navazování společenských kontaktů či k osobnímu vzdělávání.⁵

Jednotlivé funkce obydlí a jejich struktura se však budou neustále vyvíjet a měnit v závislosti na měnícím se životním stylu různých skupin obyvatelstva. Nositelem těchto změn byl a bude technický a sociální pokrok. Jak uvádí Krebs, změny funkce bytu se projevují ve:⁶

- Zvětšování plochy bytů.
- Vyšší technické vybavenosti bytů.
- Větší členitosti bytů co do počtu místností.
- Vybavení obytného prostoru infrastrukturou a přírodním prostředím.
- Vybavení bytů zařízeními, která šetří mimopracovní čas.

2.2. Bytová politika.

Krebs definuje bytovou politiku jako „Systém poptávkově orientovaných podpor, nabídkově orientovaných incentív a přímých zásahů na bytovém trhu, které jsou nutné k optimální alokaci bytu jako statku, jenž je specifický svou komplexností, relativně vysokými náklady na jeho pořízení, mimořádně dlouhou dobou životnosti, a potřebou tohoto statku k realizaci osob a rodin v moderní společnosti“.⁷ Role státu v bytové politice by měla zohledňovat sociálně slabší skupiny a dát možnost i chudším

⁵ HLAVÁČ, J., BAKOVÁ, L., REKTOŘÍK, J., VALIŠ, K., *Bydlení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

⁶ KREBS, V. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: CODEX Bohemia s.r.o, 1997. s. 250.

⁷ KREBS, V. *Sociální politika*. 2. vyd. Praha. ASPI,a.s. 2005, s. 372.

uplatnit právo na bydlení v adekvátní úrovni (například tím, že změní některá legislativní opatření).

Na rozdíl od jiných dílčích úseků sociální politiky se bytová politika vyznačuje tím, že vzhledem k její setrvačnosti ji nelze, bez negativních dopadů na životní podmínky lidí, rychle měnit nebo vracet zpět.⁸

2.2.1. Smysl bytové politiky.

Smyslem bytové politiky je uspokojení potřeby bydlet na odpovídající úrovni, což má pozitivní sociální a ekonomické důsledky a přispívá ke spokojenosti obyvatelstva. Stát se má snažit o to, aby existovala výstavba požadovaného množství bytů žádané kvality za co možná nejnižší ceny.

Aby byla bytová politika efektivní, musí dojít k propojení různých institucí a mechanismů, které tvoří zásadní podmínky pro fungování bytového trhu a stanovují pravidla podpory poptávky a nabídky pro bydlení.⁹

2.2.2. Cíle bytové politiky.

Hlavním cílem státní bytové politiky je vytvořit technické, ekonomické a sociální předpoklady k tomu, aby si každý občan mohl opatřit byt, případně pomoci těm, kteří si ho svými dostupnými prostředky nemohou opatřit sami.¹⁰

Stát tedy především musí vytvářet legislativní a právní podmínky pro rozvoj podnikatelské aktivity na trhu s byty (platí až pro Českou republiku). Dále musí nastavit systém finančních podpor tak, aby se stavěly úsporné, nikoli luxusní byty a domy. S tím souvisí i podpora rozvoje výroby stavebních hmot a následné správné fungování dodavatelské sféry pro stavební činnosti. V poslední fázi může stát zasahovat i do cen nájemného.¹¹

⁸ KREBS, V. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: CODEX Bohemia s.r.o., 1997. s. 249.

⁹ KREBS, V. *Sociální politika*. 2. vyd. Praha: ASPI a.s., 2005, s. 374.

¹⁰ CÍSAŘ, J. Vývoj a formulování východisek a cílů bytové politiky v České republice. In: *Státní, regionální a obecní bytová politika*. Praha: ČKAIT, 2000, s. 11.

¹¹ MMR. *Nová regionální politika*. Praha: MR, 2002, s. 60.

3. Zákonná opatření bytové politiky v letech 1950-1980.

Ve druhé polovině 50. let byly novelizovány předpisy územního plánování a stavebního řádu. Podle Doležala formálně došlo k rozdělení zákonné úpravy územního plánování a stavebního řádu a byly postupně vydány základní zákony a jejich prováděcí předpisy, které vymezovaly bydlení v socialistickém Československu.¹² V této kapitole se zaměřuji na definování nejzávažnějších zákonů a předpisů, které měly dlouhého trvání. Nelze se zaměřit na všechny body daných opatření, a proto provádím analýzy celků.

a. Zákon č. 53/1954 Sb. o lidových družstvech a o družstevních organizacích.

V základním ustanovení tohoto zákona je definován pojem "lidová družstva". Ta vznikají dobrovolným sdružováním pracujících, napomáhají svou hospodářskou a kulturně politickou činností socialistické výstavbě. Lidová družstva si vytvářejí menší družstevní organizace pro usnadnění své práce.¹³

Zákon zde definoval právní povahu družstev. Lidová družstva byla právnickými osobami, které se zapisovaly do podnikového rejstříku. Dále zákon vymezil stanovy, za kterých mohla vznikat lidová družstva, orgány družstva, vznikat / zanikat členství atd. Úkoly družstevních svazů byly děleny na:

- **Nižší družstevní svazy** – Plánovaly, řídily a kontrolovaly činnost svého družstevního odvětví podle platných předpisů a směrnic Ústředního svazu družstev.
- **Ústřední svazy družstev** – Byly hospodářskými a organizačními ústředími jednotlivých družstevních odvětví.

¹² DOLEŽAL, J. MMR ČR. *Historie českého stavebního práva* [online]. [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/Uzemni-planovani-a-stavebni-rad/Pravo-Legislativa/Dalsi-pravni-informace/Historie-ceskeho-stavebniho-prava>

¹³ Zákon o lidových družstvech a družstevních organizacích. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1954, č. 53, 34.

- b. *Vládní nařízení č. 01/1956 Sb. o zřízení Státního výboru pro výstavbu, Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu a Oblastní správy pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku.*

Toto vládní nařízení vydané 20. ledna 1956 zřizovalo Státní výbor pro výstavbu, který byl objektivním orgánem vlády v ekonomických, technických a uměleckých otázkách výstavby, a který byl přímo podřízen vládě. Měl za úkol zajišťovat vysokou hospodárnost a technickou pokrokovost panelové výstavby. Dále sestavoval návrhy souborného plánu technického rozvoje stavebnictví a měl právo vydávat obecně právní předpisy. V tomto zákoně se uváděly i typizační normy spojené s výstavbou.¹⁴

- c. *Zákon č. 27/1959 Sb. o družstevní bytové výstavbě.*

Jednalo se o důležitý zákon, který byl vydán pro podporu rozvoje bytové výstavby a definoval bytové družstevnictví. Zákon v § 2 uvádí, že Stavební bytová družstva si zřizují zaměstnanci podniku nebo jiné socialistické organizace. Rozsah družstevní bytové výstavby byl určován plánem hospodářského rozvoje kraje, okresu nebo obce. Družstva vznikala udělením souhlasu od národního výboru, v jehož obvodu mělo být sídlo družstva. Tato družstva byla vlastně socialistickými právníckými osobami a zapisovala se do podnikového rejstříku. Byly zde definovány i orgány družstva – členská schůze, představenstvo a revizní komise. Tyto orgány se opíraly o státní podniky a národní výbory (které se jim například snažily sehnat stavební pozemky a stavební materiál).

V § 2 odst. 2 bylo určeno, že jakákoli družstevní bytová výstavba bude financována především členy družstva a že stát poskytne družstvům zvláštní příspěvek a Státní banka československá přiměřený úvěr. Dále bylo stanoveno, že výdaje družstva musí být hrazeny z jeho příjmů. Tento zákon rušil platnost zákona č. 53/1954 Sb. o lidových družstvech a o družstevních organizacích.¹⁵

¹⁴ Vládní nařízení o zřízení Státního výboru pro výstavbu, Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu a Oblastní správy pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1956, č. 1, 1.

¹⁵ Zákon o družstevní bytové výstavbě. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1959, č. 27, 14.

d. *Vyhláška ministerstva financí o osvobození budov sloužící kulturním účelům od domovní daně.*

Tato vyhláška ze dne 3. ledna 1960 upravovala zákon č. 80/1952 Sb. o domovní dani. Podle § 1 odst. 1, k podpoře rozvoje kulturního života, se osvobodily od domovní daně budovy dobrovolných organizací a družstev sloužících k přípravě nebo provedení lidových zábav, výchovně, vzdělávací činnosti či jiných kulturních akcí. Dále je nutno podotknout, že osvobozeny od daně byly i byty služební, které se nacházely v budovách osvobozených od domovní daně.¹⁶

e. *Zákon č. 41/1964 Sb. o hospodaření s byty.*

Jeden z klíčových zákonů o bydlení. V § 1 odst. 2 zákon určoval povinnost národním výborům, které hospodařily s byty, aby byly především určeny pro rodiny s nižším příjmem a s větším počtem dětí. Dále se zde řešilo, kolik bytů má být národním výborem přidělováno nejdůležitějším podnikům a závodům. Podle § 2 odst. 2 měly být podnikové a závodní byty určeny zejména zaměstnancům, kteří byli nuceni kvůli zaměstnání přesídlit do blízkosti pracoviště. Dále se v tomto zákoně ukládala povinnost ohlašování volných bytů. Vůbec poprvé se zavedly seznamy / pořadníky uchazečů o byt, do něhož se zájemce o byt zapsal a čekal na přidělení. Přidělení bytu podle § 18 probíhalo podle pořadí uchazečů v seznamu (podle pamětníků se častokrát s pořadím ilegálně manipulovalo, a tak se seznamy měnily v závislosti na jednotlivých úřednících, kteří byty přiřazovali).

Tento zákon definuje i pojem "byt". Podle § 82 se bytem rozumí místnost nebo soubor místností, které jsou podle rozhodnutí stavebního úřadu určeny k bydlení a mohou tomuto svému účelu sloužit jako samostatné bytové jednotky¹⁷

¹⁶ Vyhláška ministerstva financí o osvobození budov sloužící kulturním účelům od domovní daně. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1960, 4.

¹⁷ Zákon o hospodaření s byty. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1964, č. 41, 20.

f. *Zákon č. 09/1976 Sb. o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).*

Podle tohoto zákona se komplexně řešilo funkční využití území a vytvářely se předpoklady k zabezpečení trvalého souladu všech přírodních, civilizačních a kulturních hodnot v území – zejména se zaměřením na životní prostředí. Hlavní úkoly územního plánování podle § 2 odst. 1 byly:

- Vymezení funkce území a zásad pro výhledový rozvoj.
- Rozvržení rozsahu ploch pro jednotlivé hospodářské a společenské účely.
- Vymezení chráněných území, chráněných objektů, ochranných pásmem.
- Posouzení a zhodnocení územně technických důsledků připravovaných staveb.
- Řešení umístění staveb a stanovení územně technických, urbanistických a architektonických zásad.
- Navrhování pořadí výstavby a využití území.

Cíle a úkoly územního plánování vedené v tomto zákoně jsou z velké části platné dodnes. Zákon vycházel z Územně plánovacích podkladů (Územní generel, Urbanistická studie atd.), Územně plánovací dokumentace (Územní prognóza, Územní plán, Územní projekt). Tuto dokumentaci pořizovaly převážně národní výbory a ministerstvo výstavby a techniky.

V druhé části zákona č. 09/1976 Sb. se řešil stavební řád. Bylo zde uvedeno, že občan mohl vykonávat projektovou činnost jen na základě povolení vydaného stavebním úřadem pro konkrétní výstavbu. Mohl také provádět jednoduchou stavbu svépomocí, případně za pomoci dalších občanů, jestliže zabezpečil přiměřené technické vybavení a odborný dozor. Jednalo-li se o stavební organizaci, tak podle § 44 odst. 1 mohla stavbu provádět pouze organizace, oprávněná k provádění stavebních nebo montážních prací.

V tomto zákoně se řešilo celé spektrum opatření, která ovlivňovala výstavbu. Ať už se jednalo o žádosti o stavební povolení či povolené výrobky pro stavbu. Se svými 145 paragrafy patřil tento zákon mezi nejobsáhlejší zákony týkající se stavebnictví vydané ve sledovaném období.¹⁸

¹⁸ Zákon o územním plánování a stavebním řádu. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Federální statistický úřad, 1976, č. 50, 9.

Jak je z těchto zákonů a vyhlášek daného období patrné, neobsahovaly předpisy žádné technické požadavky na stavby - tento stav trval až do kodexové úpravy z roku 1976, kdy byla vydána vyhláška č. 83/1976 Sb., o obecných technických požadavcích na výstavbu.¹⁹ Teprve v tomto dokumentu byly pevně určeny technické požadavky a začalo se s unifikovanou výstavbou v pravém slova smyslu.

4. Vývoj bydlení na našem území v letech 1900-1959.

Bytová politika počátkem 20. století procházela na našem území různými specifickými obdobími. Historický vývoj v první polovině 20. století byl poznamenán 1. světovou válkou, vznikem samostatného Československého státu. Dalším významným faktorem byla 2. světová válka a poválečný nástup socialismu.

4.1. Historický vývoj do roku 1945.

Bydlení a bytová politika prošly na našem území v průběhu 19. a především 20. století mnoha změnami. Už v dobách Rakouska-Uherska byly vydávány zákony a nařízení týkající se bydlení (např. zákon z roku 1892, umožňující daňové úlevy pro stavby s dělnickými byty), a také zřizovány fondy pro podporu bydlení (např. Fond císaře Františka Josefa I. a Státní bytový fond z roku 1908 na podporu bytové výstavby).

Za první republiky se v porovnání s obdobím Rakouska-Uherska razantně zvýšila kvalita bydlení – zejména díky nové výstavbě rodinných a bytových domů. Obecně kvalita na vysoké úrovni nebyla, a to především kvůli chátrajícím bytovým domům z 19. století. Interiéry bytů ještě také nebyly na vysoké úrovni. Pouze každý pátý byt měl v té době koupelnu. Nejčastěji byly byty tvořené pouze jednou místností a kuchyní.²⁰ (viz Tabulka č. 1)

¹⁹ DOLEŽAL, J. MMR ČR. *Historie českého stavebního práva* [online]. [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/Uzemni-planovani-a-stavebni-rad/Pravo-Legislativa/Dalsi-pravni-informace/Historie-ceskeho-stavebniho-prava>

²⁰ VĚTVIČKA, M. *Dějiny družstevního hnutí III. díl*. 1. vyd. Praha: Svépomoc, 1960.

Bytová politika meziválečného Československa byla zaměřena převážně na dva problémy:

- 1) Odstraňování regulovaných nájmu a ochranu nájemců před výpovědí pronajímatele - zákon o ochraně nájemců.
- 2) Problém nedostatečné podpory výstavby nových bytů. Tento problém se snažil vyřešit zákon č. 281/1919 Sb. o rozvoji stavebního ruchu. Podpora vyplývající z tohoto zákona měla charakter dotací, půjček na dokončení staveb, státních záruk za půjčky na stavební náklady, osvobození staveb od domovní daně apod.

Státních fondů, úvěrů a daňových úlev využívali především soukromí investoři k výstavbě nových bytů - toto příznivé investiční prostředí zahájilo masovou výstavbu bytových i rodinných domů téměř ve všech městech. Na okrajích velkých měst se před 2. světovou válkou začalo i s výstavbou vilových čtvrtí. Dokonce ani v normalizačních 70. letech s masivní výstavbou panelových sídlišť nebylo ročně dosaženo tolika nových bytů jako v 30. letech. V této době vznikala i četná bytová družstva.²¹

Tabulka 1: Minimální velikost bytu v letech 1920-1940.

Rok	Počet místností	Obytná plocha
1920	jeden pokoj + kuchyně	35 m ²
1923	jedna místnost + místo na sporák*	16 m ²
1926	jedna místnost + místo na sporák*	20 m ²
1930	jeden pokoj + kuchyně	30 - 40 m ²
1934	jedna místnost + místo na sporák*	20 - 40 m ²
1936	jedna místnost bez kuchyně či sporáku	24 m ²
1940	jedna místnost + kuchyňský kout	30 m ²

* - sporák byl součástí obytné místnosti

Pozn. Minimální velikost bytu byla stanovována vládními nařízeními.

Zdroj: Autor z dat Ministerstva pro místní rozvoj²².

²¹ GRABMULLEROVÁ, D. ABF. *Bydlení po česku: Hledání průsečíku funkce, kvality a dostupnosti*. [online]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.abf.cz/forum/92000/bydlopcesku.asp>

²² MMR ČR. *Územní a bytová politika* [online]. [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/Vyhledavani.aspx?searchtext=1.+republika&searchmode=AllWords>

4.2. Poválečné období do roku 1959.

Během 2. světové války se však příznivá situace v bydlení 30. let začala pochopitelně obracet. Válečnými událostmi byly přímo poškozeny desítky tisíc bytů. Podle Rákosníka: „Nedostatek bytů nebyl po skončení války žádným československým specifikem, nýbrž šlo o celoevropský problém anebo přinejmenším problém zemí, které se zúčastnily války bez ohledu na to, na které straně válečného konfliktu se ocitly“.²³ Po skončení války vzrostl počet disponibilních bytů (převážně rodinných domků v pohraničí) po odsunutém německém obyvatelstvu. Obnovila se činnost bytových družstev působících před válkou, ale také vznikala nová bytová družstva. Nově nastolené politické poměry Komunistické strany Československa v roce 1948 byly zaměřeny na státní formu podnikání a tzv. všelidové vlastnictví²⁴. Společenskou „povinností“ nového socialistického státu bylo uspokojování kulturních a materiálních (tzn. i bytových) potřeb obyvatelstva. Stát prostřednictvím národních výborů a jiných veřejných institucí reguloval užívání a výstavbu bytového fondu s cílem zamezit vzniku nadměrných nerovností v úrovni bydlení jednotlivých tříd a sociálních vrstev obyvatelstva.²⁵ Představitelé socialistického Československa vycházeli z předpokladu, že majetek bytových družstev je považován za součást národního bytového fondu²⁶. V roce 1953 byla přijata měnová reforma, která byla pro fungování bytových družstev velice nepříznivá. Ke špatné situaci rovněž nepřispělo nízké nájemné, které nedosahovalo ani velikosti nákladů na bydlení. Vláda proto vydala vládní nařízení č. 40/1954 o podpoře na úhradu provozních nákladů bytových družstev, které mělo tuto krizovou situaci vyřešit.²⁷ V tomto nařízení se stát zavazoval, že bude hradit bytovým družstvům rozdíl mezi výnosy a náklady. Toto vládní nařízení skutečně problém do určité míry vyřešilo. Dalším opatřením, které zlepšilo situaci, byl zákon č. 53/1954 Sb. o lidových družstvech

²³ RÁKOSNÍK, J., *Sovětizace sociálního státu*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2010, s. 437.

²⁴ SMRČKA, L. *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*. Praha: Svépomoc, 1992, s. 138.

²⁵ MUSIL, J. *Lidé a sídliště*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985, s. 36-39.

²⁶ VĚTVIČKA, M. *Dějiny družstevního hnutí III. díl*. 1. vyd. Praha: Svépomoc, 1960., s. 263-264.

²⁷ Vládní nařízení o podpoře na úhradu provozních nákladů bytových družstev. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1954, č. 40, 25.

a družstevních organizací, který připouštěl pouze existenci tzv. lidových družstev (což byla i již existující bytová družstva).²⁸

Dalším krokem vpřed bylo vydání nového zákona č. 27/1959 Sb. o družstevní bytové výstavbě, který zavedl stavební bytové družstvo – ty byly zřizovány například zaměstnanci podniků či jinými socialistickými organizacemi. Oproti předválečným bytovým družstvům se však stavební bytová družstva neorientovala pouze na nízko-příjmové skupiny, ale pokrývala celé spektrum obyvatel, kteří si za “luxus“ připláceli. Zákon č. 27/1959 však uděloval i výrazné pravomoci národním výborům, které do činnosti těchto družstev výrazně zasahovaly, čímž narušovaly samosprávu družstev.²⁹

Stavební bytová družstva byla na počátku největší výstavby panelových sídlišť v Československu.

5. Bydlení v Československu v letech 1960-1980.

5.1. „Zlatá šedesátá léta“.

V 60. letech vzrostly razantním způsobem požadavky na kvalitu a dostupnost bydlení, což se promítlo do hromadné bytové výstavby sledovaného období. Zejména panelové domy budované na začátku 60. let nahradily do té doby cihlové domy snad ve všech zemích tehdejšího Východního bloku. V tomto období dochází k rozmachu stavebních bytových družstev a růstu počtu dokončených a rozestavěných družstevních bytů. Vláda měla jasný cíl – na území Československa do roku 1970 vystavět 1,2 milionu bytů v bytových a rodinných domech a provést úpravu bytů nižší kategorie na byty kategorie vyšší.³⁰ Dále měl být zcela smazán rozdíl mezi městy a vesnicemi – tento cíl se sice nepodařilo plně zrealizovat, avšak panelová sídliště mnohé větší vesnice a menší města zaplavila. Bytové družstevnictví nemělo za úkol zajistit pouze dostatek bytů,

²⁸ Zákon o lidových družstvech a družstevních organizacích. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1954, č. 53, 34.

²⁹ Zákon o družstevní bytové výstavbě. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1959, č. 27, 14.

³⁰ GRABMULLEROVÁ, D. ABF. *Bydlení po česku: Hledání průsečíku funkce, kvality a dostupnosti*. [online]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.abf.cz/forum/92000/bydlpocesku.asp>

ale posílit vztah mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem a tím se zapojit do státní politiky v zaměstnanosti. Stavební bytová družstva měla tři hlavní zdroje finančních prostředků:

- státní dotace
- zvýhodněný úvěr
- členský podíl

Výraznou podporou výstavby bylo zejména poskytování dlouhodobého zvýhodněného úvěru (úročený 1 % na dobu 40 let) a již zmíněného státního finančního příspěvku na výstavbu bytových domů. Tento příspěvek byl poskytován jen do 85 m² užitkové plochy bytu, nebo na výstavbu rodinného domu dlouhodobým investičním úvěrem, přičemž se počítalo s majetkovou účastí zájemce o finanční příspěvek ve stavebním bytovém družstvu.³¹ Jelikož náklady na výstavbu bytů rostly a státní příspěvek nevzrůstal s vývojem, členský podíl (majetková účast) se zvyšoval.³²

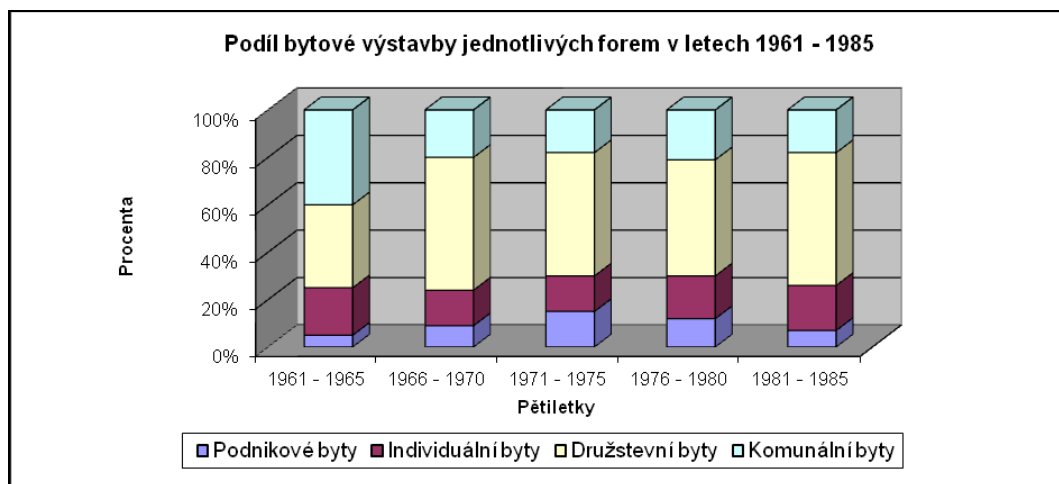
Bytová družstva byla kvůli nepříznivé situaci zapříčiněné neustálým státním vměšováním přidělena pod dohled Ústřední rady družstev, která byla po válce zřízena k zastřešování družstevnictví a pod kterou spadala i lidová bytová družstva. Národním výborům však zůstaly pravomoci spojené s plánováním a koncepcí bytové výstavby. Se zvyšujícím se počtem stavebních bytových družstev se začínala měnit i jejich funkce. Postupně se družstevnictví stávalo převažující formou bytové výstavby oproti rokům 1961-1965, kdy převládaly komunální byty (byty ve vlastnictví města / obce). V následujících letech 1966-1970 je patrný obrat a družstevnictví dosahuje 56 % podílu na celkové bytové výstavbě.³³ Tuto skutečnost ilustruje graf č. 1, kde je uveden podíl jednotlivých bytových forem, vždy po pětiletém období.

³¹ DVOŘÁK, T. *Bytové družstvo: převody družstevních bytů a další aktuální otázky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009.

³² LEBL, F. Vybrané kapitoly z historie bytového družstevnictví před 2. světovou válkou: *Družstevní asociace České republiky*. [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.dacr.cz/info.php>.

³³ SVOBODA, J. *160 let družstevnictví v České republice*. Praha: Družstevní asociace ČR, 2006, s. 9.

Graf 1: Podíl bytové výstavby jednotlivých forem v letech 1961-1985.

Pozn. Individuálními byty jsou především rodinné domy.

Zdroj: Autor z dat Českého statistického úřadu, tabulka č. 2³⁴

Předmětem kritiky družstevní výstavby byla nízká kvalita a nevhodná lokalizace bytových sídlišť. Avšak i přes tyto negativní stránky bylo vlastnění bytové družstevní jednotky pro členy stavebního bytového družstva velice výhodné. Zejména po roce 1989 byla růstem cen za nemovitosti jejich investice velmi zhodnocena.³⁵

Pod záštitou družstevní kolektivní výstavby bytů probíhala v 60. letech i výstavba družstevních nebytových prostorů - družstevních garáží, sálů atd. Jednalo se však pouze o činnost doplňkovou, na kterou nebyl poskytován státní příspěvek.³⁶

I přes mnohé omyly ve výstavbě sídlišť se kvalita českého bydlení v průběhu šedesátých let poměrně zvýšila. Radiátory a koupelny s teplou vodou se staly běžným standardem.

Na grafu č. 2 je patrný úbytek počtu bytových družstev v období 2. světové války a následný rozvoj bytových družstev právě ve sledovaném období 1960-1980. Je zde i znatelný pokles v rozmezí let 1975-1989.

³⁴ ČSÚ. *Bytová výstavba v územích České republiky v letech 1997-2010* [online]. 2012 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/8209-12>

³⁵ DVOŘÁK, T. *Bytové družstvo: převody družstevních bytů a další aktuální otázky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 22-23.

³⁶ DVOŘÁK, T. *Bytové družstvo: převody družstevních bytů a další aktuální otázky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 19-20.

Graf 2: Vývoj počtu bytových družstev v letech 1937-1989.

Zdroj: Autor z dat Smrčka, L.³⁷

5.2. Kvalitu nahradila kvantita - 70. léta.

Období 70. let je charakteristické výstavbou velkých panelových sídlišť, většinou bez služeb občanské vybavenosti, což se bohužel pro většinovou část veřejnosti stalo ikonou bytového družstevnictví.³⁸ V rámci komplexní bytové výstavby byly v průběhu 70. a následně i 80. let postaveny statisíce bytů situovaných do panelových domů a sídlišť. Účelem bylo postavit v co nejkratší době maximální počet bytů s minimálními náklady. Ač bývá často kvalita těchto bytů kritizována, je nutno podotknout, že samotná kvalita výstavby tohoto období byla srovnatelná s ostatními formami bydlení, v některých případech byla dokonce na vyšší úrovni. Nájemné v panelových domech první kategorie bylo stanoveno na 2,50 Kč/m² obytné plochy, což zdaleka nepokrývalo náklady na provoz těchto panelových domů. Obytná plocha i počet pokojů v bytě se postupně zvětšovaly. Zatímco v roce 1959 činila plocha družstevního bytu kolem 35m², v polovině 80. let už to bylo 46m².³⁹

Příložený graf č. 3 vypovídá o velikosti obytných ploch družstevních, komunálních a individuálních bytů. Z grafu vyplývá, že ve sledovaném období (1960-1980) mají největší plochu individuální byty (což není nijak překvapivé). Na druhém místě

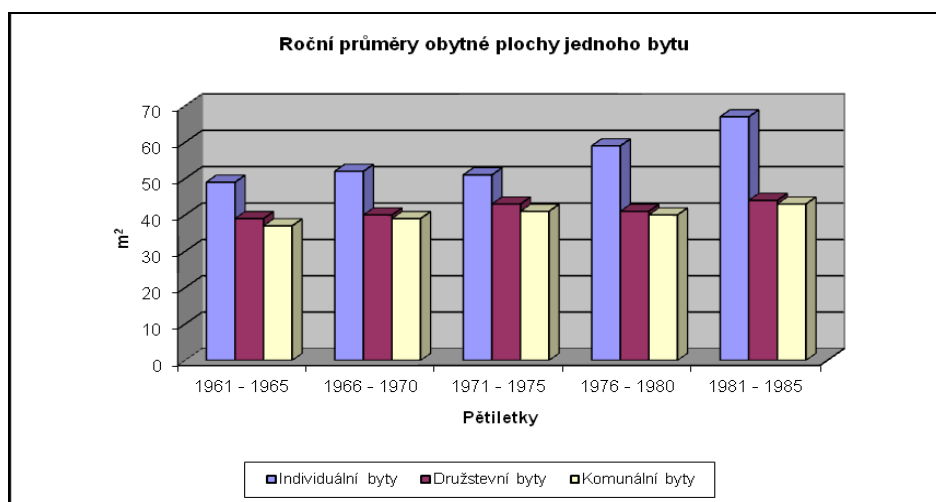
³⁷ SMRČKA, L. *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*. Praha: Svépomoc, 1992, s. 138.

³⁸ SMUTNÁ, J. *Bytové družstevnictví z pohledu jeho vývoje a transformace*, Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 14-15.

³⁹ VLÁŠEK, J. *Statistika bytové výstavby na území České republiky v letech 1960 až 1995*, Praha: ČSÚ, 1998.

jsou byty družstevní. Velikost družstevních a komunálních bytů má víceméně stejnou tendenci ve vývoji velikosti plochy. Je zde patrné, že družstevní byty jsou velikostí zhruba srovnatelné s komunálními. S nárůstem plochy u družstevních bytů se úměrně zvyšuje i plocha komunálních bytů.

Graf 3: Roční průměry obytné plochy jednoho bytu.

Zdroj: Autor z dat Vlášek, J. tabulka č. 13.⁴⁰

Dostupnost bydlení byla však stále nízká a vůbec poprvé se objevily i odborné a podložené analýzy dosavadního vývoje, které upozorňovaly na skutečnost, že navzdory teplé vodě, topení a balkonu začínají být nově stavěné byty kvůli své estetické hodnotě a nižší kvalitě chápány jako "něco horšího". V roce 1971 sociolog Jiří Musil poprvé neideologicky popsal bytovou politiku Československa ve srovnání se západoevropským tržním prostředím, včetně odpovědnosti jedince. Podle něj se bytová politika soustředila na masivnější výstavbu sídlišť, aniž by se věnovala pozornost již známým nedostatkům a efektivnímu nakládání s bytovým fondem jako celkem.⁴¹

Jak jsem již zmiňoval, během prvních pětadvaceti let výstavby panelových bytů se do popředí dostala otázka kvantity na úkor kvality panelových domů. Výstavba bytů v socialistickém Československu byla podřízena normalizačním a typizačním směrnicím. V prvním vývojovém období byla realizována výstava sídlišť "kvádrovou technologií"

⁴⁰ VLÁŠEK, J. *Statistika bytové výstavby na území České republiky v letech 1960 až 1995*, Praha: ČSÚ, 1998.

⁴¹ MUSIL, J. *Sociologie bydlení*, Praha: Svoboda, 1971.

(tzv. polomontované systémy s nosnými stěnami z kvádrů). To znamenalo, že nosné zdivo bylo z cihelných kvádrů a stropy ze železobetonových dílců. Od konce 50. let bylo v Československu užíváno celkem patnáct typů základních panelových konstrukčních soustav bytových domů. Naproti tomu je dnes v celé ČR evidováno na padesát typů konstrukčních soustav. Následný vývoj v 80. letech jen navazoval na bytovou politiku 70. let a pokračoval v myšlence zajistit nocleh pro co největší počet rodin, přičemž stát nebral v potaz pořizovací ceny bytů, a pronajímal je za částku, která nepokrývala ani náklad na výstavbu. Proto se tato výstavba stala ztrátovou.⁴²

Následující tabulka nám dokládá počty bytů postavených ve sledovaném období. Růst patrný od počátku 50. let je zapříčiněný zavedením nové bytové politiky. Kvůli neustálému prohlubování myšlenky zajistit nocleh pro co nejvíc obyvatel, výstavba vrcholí na konci 70. let.

Tabulka 2: Počet dokončených bytů dle pětiletých plánů v letech 1946-2000.

Rok	Počet bytů
1946-1950	62 511
1951-1955	115 248
1956-1960	181 985
1961-1965	246 215
1966-1970	279 493
1971-1975	406 055
1976-1980	415 250
1981-1985	305 538
1986-1990	246 447
1991-1995	140 785
1996-2000	102 363
Celkem	2 501 890
*Celkem 1960-1980	1 397 813

* Přesný počet – z pětiletky 1956-1960 vyjmut konkrétní rok 1960 a započítán do součtu.

Zdroj: Autor z dat Českého statistického úřadu, tabulka 1 a 2.⁴³

⁴² SKULINOVÁ, D. Stavitel. *Historie panelové bytové výstavby*. [online]. 2004[cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://stavitel.ihned.cz/1-10024780-14749700-G00000_detail-e2

⁴³ ČSÚ. *Bytová výstavba v územích České republiky v letech 1997-2010* [online]. 2012 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/8209-12>

5.3. Urbanizační strategie a oblasti panelové výstavby.

Po potlačení nebo úplném vyloučení trhu jako mechanismu, který rozhodujícím způsobem určoval rozmístění investic a tím do značné míry i rozvoj měst, musel být tento nástroj nahrazen jiným. Klíčovou roli v socialistických ekonomikách hrálo centrální národohospodářské plánování. Realizace národohospodářských plánů byla možná pouze tehdy, mělo-li centrum k dispozici účinně působící nástroje – např. firmy. Bylo tedy nutné, aby se podniky zaměřily na činnost a plnění předem stanovených cílů. Snaha o úplné odstranění soukromého vlastnictví výrobních sil byla neoddělitelným elementem socialismu. Tento cíl však nikdy nebyl plně realizován.⁴⁴

K hlavním úkolům územního plánování patřilo řešit směry vývoje sídelní struktury a stanovit výhledovou velikost sídelních útvarů.⁴⁵ V rámci územního plánování se vyvinula i speciální větev činností, zpočátku označovaná jako “koncepte osídlení“, později jako “koncepte urbanizace“.⁴⁶ V podstatě šlo o pokus řídit vývoj měst a celého systému osídlení, což byl úkol nesmírně složitý i v situaci, kdy stát centrálně řídil hospodářství.

Počátkem 50. let byl kladen důraz na rozvoj těžkého průmyslu jako pomoc socialistického Československa při industrializaci ostatních zemí východního bloku. Tyto priority velice zasáhly do bytové politiky a sídelní struktury Československa. Miroslav Blažek zhodnotil analýzu průmyslové oblastní politiky v letech 1946-1966 takto: „Vzestup hlavních center těžkého průmyslu v Československu lze pokládat za největší změnu ve vývoji průmyslové zaměstnanosti v posledních 20 letech. Železný zákon koncentrace průmyslu se prosazoval i v průběhu socialistické výstavby“.⁴⁷ V poválečném období existovaly čtyři priority, které měnily vliv na růst či úpadek jednotlivých měst v tehdejším Československu:

⁴⁴ MUSIL, J. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002.

⁴⁵ *Ekonomická encyklopedie*, Praha, 1972, s. 105.

⁴⁶ MUSIL, J. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002.

⁴⁷ BLAŽEK M. Cíle průmyslové oblastní politiky a jejich plnění v letech 1946-1966, In: *Dlouhodobé změny v rozmístění československého průmyslu, Řada kabinetu dějin národního hospodářství č. 20*, Praha, 1969.

- 1) Industrializace Slovenska.
- 2) Hospodářský rozvoj sociálně a ekonomicky slabých oblastí země.
- 3) Osídlení pohraničí.
- 4) Využití a rozvoj starých průmyslových center regionů.

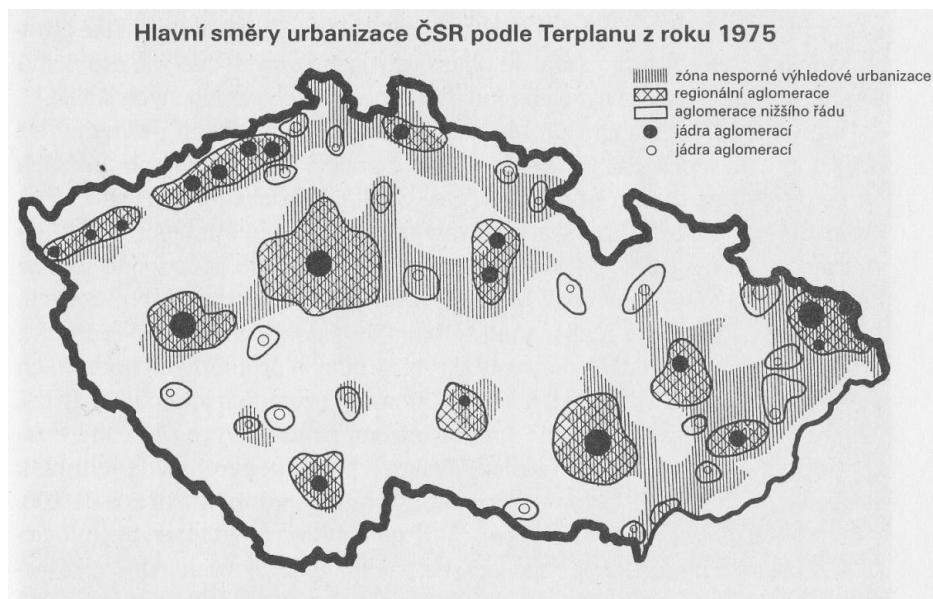
Největší růst panelové výstavby zaznamenaly průmyslové aglomerace spojené s těžbou uhlí a výrobou oceli – Ostravsko, Mostecko, Sokolovsko a to v letech 1955-1966. Některá menší města bez průmyslové činnosti upadala – např. v Kraslicích v letech 1910-1930 žilo 22 000 obyvatel, kdežto v letech 1950-1980 pouze 7 000 obyvatel (na tomto poklesu se ale negativně podílel i poválečný odsun německého obyvatelstva). Problém s úbytkem obyvatel neměla jen jednotlivá města a obce, dotýkalo se to i celých oblastí jako například Českomoravské vrchoviny či jižních Čech, které mají dodnes nejmenší hustotu zalidnění v rámci České republiky. Naproti tomu Frýdek-Místek měl v roce 1950 pouze 30 000 obyvatel a kvůli své průmyslové orientaci a nerostným zdrojům měl o třicet let později již 60 000 obyvatel. Tyto oblasti s vysokým nárůstem počtu obyvatel se staly dobrými adepty pro rozsáhlou panelovou výstavbu v 60. a 70. letech.⁴⁸ Podle geografa Jaroslava Mareše dosáhla nejvyššího přírůstku pracovníků v průmyslu střediska s 10 000 – 29 000 obyvateli.⁴⁹

Hlavní zóny, kde probíhala výstavba, jsou zakresleny níže (viz Mapa č. 1). Je zde patrné, že k největší výstavbě docházelo v průmyslových regionech i mimo regionální města, některá nová města vznikala na “zelené louce“ (např. Havířov). Naopak průmyslově méně zajímavé regiony mají menší panelovou výstavbu, která je situovaná spíše na regionální města. V mapě je i znázorněn nástin plánovaného spojení průmyslových zón. Jednalo se opět o průmyslové oblasti severních Čech, východní Moravy a Slezska, a také v linii Plzeň – Praha – Pardubice – Hradec Králové.

⁴⁸ MUSIL, J. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002.

⁴⁹ MAREŠ, J. Změny v rozmístění československého průmyslu v letech 1930-1960, *In: Dlouhodobé změny v rozmístění československého průmyslu, Řada kabinetu dějin národního hospodářství*, č. 20, Praha, 1969, s. 37.

Mapa 1: Hlavní směry urbanizace.

Zdroj: MUSIL, J.⁵⁰

5.4. Problémy spojené s panelovou výstavbou v Československu.

Problémem ve výstavbě bylo zejména používání málo kvalitních materiálů. Používáním cementu nižší kvality docházelo (u nerekonstruovaných panelových domů ještě dnes dochází) k opadávání krycí vrstvy a v důsledku toho i k rezavění vnitřní výztuže. Nesprávně řešeny a provedeny byly také ploché střechy, které byly pokryty z větší části plechem či asfaltovými pláty. Pro rozvody byly užity často nevyhovující, karcinogenní materiály (např. azbest). Další nevýhodou byla také vysoká schopnost betonu vést zvuk, který se panelovým domem rychle šířil. Také tlumení výtahu bylo z tohoto pohledu nedostatečné. Důsledkem používání tzv. nulových podlah (podlaha, kde je položena nášlapná vrstva přímo na stropní konstrukci) je také slabé tlumení kročejového hluku (hluk vznikající při chůzi). Dále se jednalo i o nedostatečnou tepelnou izolaci.⁵¹

Nahrazování dřevěných oken plastovými, zasklívání balkónů, zateplování fasád – to vše je hitem až posledních několika let. Celkový vzhled sídlišť také nebyl uspokojivý.

⁵⁰ MUSIL, J. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002

⁵¹ Rychle-koupelny. *Problémy spojené s panelovými domy* [online]. 2012 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.rychle-koupelny.cz/2010/03/10/problemy-spojene-s-panelovymi-domy/>

Velká panelová sídliště byla v barvách šedi a z estetického hlediska nebyla příliš pěkná. Dnes fasády panelových domů září všemi barvami.⁵² Zde se nabízí otázka, zdali se tento estetický trend ubírá správným směrem.

Z hlediska kvality interiéru byl velkým problémem nedostatek místa v bytech. Byty byly navrhovány s velkým množstvím místností s minimálním prostorem. Samotné byty také nebyly příliš kvalitní, a tak si lidé museli mnoho drobných nedostatků poupravit sami. Další, spíše estetickou vadou, bylo použití umakartových instalačních jader.

6. Bytová výstavba 60. a 70. let.

6.1. Zásady socialistické bytové politiky.

Uvažujeme-li o zásadách a principech socialistické bytové politiky z hlediska důsledků v oblasti výstavby sídlišť a života v nich, musíme některé principy zdůraznit více, než kdybychom o nich přemýšleli pouze z hlediska ekonomického. Podle Musila se z pohledu socialistického státu bytová politika řídí těmito zásadami.⁵³

- Bytová politika musí směřovat k odstranění bytové nouze, kterou v minulosti trpěly nejvíce sociální třídy s nízkými příjmy.
- Společnost a její veřejné instituce by měly zajistit stejný přístup k bydlení pro všechny.
- Byty nemohou být zbožím v ekonomickém slova smyslu a v socialistické společnosti nelze v bytovém hospodářství počítat se ziskem.
- Uspokojování potřeb bydlení obyvatel patří do značné míry mezi společenské úkoly státu.
- Socialistická bytová politika zdůrazňuje komplexní pojetí bydlení, které se neomezuje jen na výstavbu bytů, ale současně zajišťuje i základní vybavení pro denní život domácností.

⁵² Rychle-koupelny. Problémy spojené s panelovými domy [online]. 2012 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.rychle-koupelny.cz/2010/03/10/problemy-spojene-s-panelovymi-domy/>

⁵³ MUSIL, J. *Lidé a sídliště*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985, s. 36-39.

- Bytová výstavba musí zajistit stejný přístup k základním složkám sociální potřeby rodin (výchova, zdravotní péče).
- V bytové zástavbě je potřeba posilovat kolektivní zodpovědnost a usilovat o kolektivní formy života.

Toto je jen několik nejzákladnějších zásad, kterými se bytová politika socialistického Československa řídila. Některé tyto principy jsou v určitém pohledu platné ještě dnes.⁵⁴ Další "zásady" byly formou již zmíněných zákonů a opatření vydaných vládou.

6.2. Trendy v bydlení.

Počátkem 50. let se v Československu začal vytvářet fenomén, který vedl k segregaci jednotlivých skupin obyvatel. Podle Grabmullerové se: „Už při stavbě bytu se počítalo s myšlenkou, že staří budou umístováni do domovů důchodců, zdravotně postižení do zvláštních sociálních zařízení, mladí do školek atd. Vytvářela se tedy jakási "ghetta" pro určité skupiny lidí, což mělo za následek vznik částečného rozpadu pojmu rodina“⁵⁵. Podle tohoto dogmatu se stavěly byty, které nebyly určeny pro více generací.

"Zlatá šedesátá léta" byla také charakteristická mnoha úsměvnými vizemi, které měly znamenat pokrok (např. vize dodávky potravin do bytu a postupného zániku individuální přípravy jídel v bytě, vize praní prádla ve společných komunálních prádelnách a žehlárnách atd.). Realizace těchto vidin by znamenala ještě větší zmenšení obytného prostoru. Důvod spočívá v odstranění prostorů pro dlouhodobější uskladnění potravin, či naprostou minimalizaci kuchyní.⁵⁶

⁵⁴ MUSIL, J. *Lidé a sídliště*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985, s. 36-39.

⁵⁵ GRABMULLEROVÁ, D. ABF. *Bydlení po česku: Hledání průsečíku funkce, kvality a dostupnosti*. [online]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.abf.cz/forum/92000/bydlpocesku.asp>

⁵⁶ GRABMULLEROVÁ, D. ABF. *Bydlení po česku: Hledání průsečíku funkce, kvality a dostupnosti*. [online]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.abf.cz/forum/92000/bydlpocesku.asp>

6.3. Typizace panelových domů a domácích interiérů.

Typizací se v socialistickém Československu rozumělo zajistit co nejmenší rozdílnost v panelových domech s co nejvyšší využitelností. Typizaci rozlišujeme na dvě hlavní části - skladebnou (neboli prvkovou) a objemovou.

Skladebná (prvková) typizace se vyznačuje stejně použitelnými prvky a konstrukcemi, což se týká jak exteriérů, tak interiérů. Naproti tomu objemová typizace se zaměřuje především na jednotlivé druhy budov, případně jeho jednotlivé sekce.⁵⁷

6.3.1. Typizace panelových domů.

Typizace panelových domů v masivním měřítku si postupně vyžádala vytvoření zásad pro rozměrové unifikace a modulové soustavy. Tím vznikla možnost zavedení hromadné výroby jednotlivých stavebních dílů. Tato typizace byla zavedena již v roce 1950 a to na pokyn Ústředního typizačního orgánu, který vydával jednotlivá nařízení a typové podklady pro bytové stavby.

V následujících letech tato typizační koncepce zvyšovala podíl zástavby na území Československa a celo-montované technologie dosahovaly na 80 % z celkového objemu panelové výstavby. Bohužel, montované konstrukční soustavy již tehdy vykazovaly závažnější závady, například ve střešním plášti nebo obvodovém zdivu. V roce 1967 bylo rozhodnuto o zavedení "Nové konstrukční soustavy" pod záštitou Výzkumného ústavu pozemního stavitelství. Tato konstrukční soustava komplexně změnila přístup k budování panelových domů. Mezi nejdůležitější změny ve výstavbě patří.⁵⁸

- Výroba velkých betonových dílců z těžkého betonu.
- Používání silikátové materiállové základny.
- Aplikace předehtřivaných betonových směsí za použití vysoko-pevnostních cementů namísto urychlování tvrdnutí beztlakovým proteplováním betonu.

⁵⁷ SKULINOVÁ, D. Stavitel. *Historie panelové bytové výstavby*. [online]. 2004 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://stavitel.ihned.cz/1-10024780-14749700-G00000_detail-e2

⁵⁸ GATTERMAYEROVÁ, H. Katalogový přehled stavebních soustav bytových a občanských objektů, In: *Studijní a typizační ústav*, Praha 1980.

V roce 1975 byla zavedena nová technická norma "Tepelně technické vlastnosti stavebních konstrukcí a budov", na jejímž základě byla provedena u všech panelových domů revize z hlediska tepelně technických požadavků, které dopadly nad očekávání dobře, zejména u panelových bytů vystavěných podle "Nové konstrukční soustavy".⁵⁹ V následujících několika letech k významnému rozvoji ve stavebnictví panelových domů nedošlo.

Od roku 1985 probíhaly na území Československa poslední dostavby panelových domů a začaly se spíše projevovat vady spojené s nedostatečnou kvalitou. Uvádím zde nejběžnější typy panelových domů, které se stavěly na našem území ve sledovaném období:⁶⁰

➤ Typ T0xB

Tento typ byl jedním z nejstarších panelových systémů. Výstavba probíhala v letech 1962-1980. Typ T0xB obsahoval tři podsystémy, které se lišily zejména v rozponech nosných stěn - T06B, T07B, T08B. Tento panelový systém je charakteristický předsunutou lodžii vůči obvodovému plášti. (viz Obrázek č. 1)

➤ Typ VVÚ-ETA

Systém nesl jméno podle Výzkumného a vývojového ústavu z Prahy, který byl zakladatelem této panelové konstrukce. Výstavba tohoto typu panelového domu se datuje od roku 1971 a skončila rokem 1992. Tento typ je mezistupněm mezi T08B a P1.11 - obsahuje konstrukční prvky z obou typů.⁶¹ Poprvé se objevovala krom předsunuté i zapuštěná lodžie. (viz Obrázek č. 1)

⁵⁹ SKULINOVÁ, D. Stavitel. *Historie panelové bytové výstavby*. [online]. 2004 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://stavitel.ihned.cz/1-10024780-14749700-G00000_detail-e2

⁶⁰ ŘEHÁNEK, J. *Tepelně technické a energetické vlastnosti budov*. Praha: Grada Publishing a.s., 2002.

⁶¹ Ekowatt. *Panelové domy*. [online]. [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://panelovedomy.ekowatt.cz/vvu-eta>

➤ Typ P1.11

Nejnovější typ, který se používal v letech 1975-1989. Tento typ sjednocoval požadavky na konstrukci a tím i snižoval sortiment dílců. Lodžie jsou zde zapuštěné o hloubce 1,2 - 1,5 m. (viz Obrázek č. 1)

Obrázek 1: Typy panelových systémů.

Typ T08B(po rekonstrukci)

Typ VVÚ-ETA

Typ P1.11

Zdroj: Ekowatt⁶²

Stavební postup byl pro všechny typy panelových domů stejný. Nejprve se vybudovaly základy (monolitické nebo polomontované). Poté se rozvedly inženýrské sítě (vodovod, kanalizace, plynové a elektrické rozvody) a začalo montování nosných stěn. Posléze se usadily příčky a bytové jádra. Následovalo zastropení jednotlivých podlaží a usazení schodišť, popřípadě výtahu. Nakonec se panelový dům osadil obvodovým pláštěm ze sendvičových panelů. Panelové domy byly zastřešeny plochou dvouplášťovou střechou (tzv. několikapodlažní rám) kvůli horizontální stabilitě.⁶³

Po dokončení této hrubé stavby panelového domu se provedla elektro a vodo instalace do jednotlivých bytových jader a zavedla se kanalizace. Následovalo provedení povrchových úprav v bytu a usazení trvalých doplňků (např. kuchyňská linka).

⁶² Ekowatt. *Panelové domy*. [online]. [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://panelovedomy.ekowatt.cz/p-1-11>

⁶³ GATTERMAYEROVÁ, H. Katalogový přehled stavebních soustav bytových a občanských objektů, In: *Studijní a typizační ústav*, Praha 1980.

6.3.2. Typizace domácích interiérů.

Základní vybavení zpravidla tvořilo jen umakartové bytové jádro, kde často chyběl i vývod na automatickou pračku. Tato umakartová jádra byla v letech 1958-1990 použita u 1,2 milionu bytů. V bytě byla standardně toaleta, vana, plechová kuchyňská linka. Na koupelnu a toaletu byl vyčleněn velice malý prostor. Klasická kuchyň byla nahrazena kuchyňským koutem o miniaturním rozměru a se sektorovou řadou U 101 Universal, která se vyráběla rekordních 27 let. Obývací pokoj byl v 70. letech vnímán jako reprezentativní prostor a věnovala se mu vyšší pozornost. Základním vybavení byla čalouněná pohovka, konferenční stolek a nábytková stěna, do které byla zasazena televize (převážně značky Tesla), kterou už v roce 1976 vlastnilo 98 % domácností. V některých bytech byla součástí základního vybavení vestavěná předsíňová skříň včetně zrcadla.⁶⁴

Byty měly často balkon či lodžii o velice malém rozměru. Nájemníkovi byla přidělena i takzvaná sklepní kóje, která nebyla vždy umístěna v suterénu, ale i v jednotlivých patrech. Rozměry byly nejčastěji kolem 1 m².

6.4. Počátek druhého bydlení.

Větší rozvoj druhého bydlení na našem území zaznamenáváme v období po 2. světové válce, kdy již byla v podvědomí obyvatel Československa možnost trávení volného času na chatách a chalupách. K většímu boomu došlo po odsunu německého obyvatelstva, kdy se uvolnila obyvatelná stavení v pohraničí.⁶⁵ Národní výbory tato stavení nabízely za velmi malou částku různým zájmovým organizacím i jednotlivcům k rekreaci. Ačkoli tento trend výrazně posílil s nástupem socialismu, nebyla tato forma bydlení zprvu aktivně podporována. Proč tedy bylo druhé bydlení tak populární? Bylo to zejména kvůli celkovému dopadu politiky státu na obyvatelstvo. Lidé si nedostatek seberealizace v "reálném životě" nejčastěji kompenzovali víkendovým únikem na venkov, kde si začali vytvářet svůj soukromý "druhotný svět" a stávali se tak součástí druhotné společnosti

⁶⁴ Bydlení. *Husákovo 3+1: Podívejte se, jak jsme žili za socialismu* [online]. 2007 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: http://bydleni.idnes.cz/husakovo-3-1-podivejte-se-jak-jsme-zili-za-socialismu-fhr-/dum_osobnosti.aspx?c=A071009_160805_dum_stavime_web

⁶⁵ BIČÍK, I., a kol. *Druhé bydlení v Česku*. 1. vyd., Praha: Univerzita Karlova, 2001.

ve skrytu socialismu. Nejčastěji tedy bývá omezování individuálních svobod jedince uváděno jako hlavní faktor rozvoje druhého bydlení. Chataření a chalupaření bylo možností, jak svou aktivitu zapojit do jiné sféry a být součástí společnosti s těsnějšími a intimnějšími vztahy. Dalším důvodem, který měl za následek rozvoj druhého bydlení, byl nárůst počtu obyvatel ve městech a rozvoj industrializace, který způsobil zhoršení městského prostředí.⁶⁶

Druhé bydlení bylo také velice podpořeno rozvojem automobilismu v 60. letech a zkrácením pracovního týdne v roce 1968 na pět dní. Pro kutily byla koupě a rekonstrukce chalupy či chaty možností, jak legálně investovat peníze do soukromého vlastnictví. Tato investice představovala určitou mez, za kterou režim nemohl. Když se lidé nacházeli na místě trvalého bydliště, byli v kontaktu s pracovním okolím (spolupracovníky, nadřízenými) a tím i pod neustálou kontrolou.

Podle Bičíka dalším významným faktorem, který ovlivnil rozvoj druhého bydlení, bylo omezení možnosti vycestovat za hranice po sovětské invazi v roce 1968. Chata či chalupa sloužila jako určitá náhrada za znemožněné svobodné cestování.⁶⁷ Vycestovat tehdy bylo možné, ale jen do socialisticky "bezpečných zemí". Právo vycestovat neměl každý. Tyto dovolené byly spíše formou odměn za projevenou poslušnost k režimu.

Chataření a chalupaření z hlediska trávení volného času představovalo širokou škálu sportovních, intelektuálně laděných aktivit, jako například myslivost, houbaření, rybaření atd., mezi kterými si každý mohl svobodně vybrat, a nebyl v takové míře kontrolován ze strany státu.⁶⁸

Zájem o druhé bydlení se v 70. letech stal do určité míry módní záležitostí. V tomto období bylo vystavěno na 250 tisíc rekreačních chat a chalup.

⁶⁶ Nadřevo. *Chataření a chalupaření* [online]. 2010 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://nadrevo.blogspot.com/2010/02/chatareni-chalupareni.html>

⁶⁷ BIČÍK, I., a kol. *Druhé bydlení v Česku*. 1.vyd., Praha: Univerzita Karlova, 2001.

⁶⁸ Nadřevo. *Chataření a chalupaření* [online]. 2010 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://nadrevo.blogspot.com/2010/02/chatareni-chalupareni.html>

7. Bytová politika socialistického Československa v porovnání s vývojem v ostatních evropských zemích.

Na vývoj bytové politiky Československa a ostatních zemí Evropy se můžeme podívat ve dvou liniích. První hledisko tvoří „časová linie“ vývoje poválečné Evropy. Je zde patrný nerovnoměrný vývoj bytové politiky jednak z pohledu geografického polohy země, a také z míry zapojení do 2. světové války. V druhé linii porovnávám Východní a Západní blok a tedy i politický vliv na výstavbu nových měst. Československo tehdy spadalo pod Východní blok, tudíž byla bytová výstavba prakticky totožná ve všech státech tohoto celku.

7.1. Komparace z hlediska časového evropského vývoje.

Po 2. světové válce lze vývoj evropských bytových politik rozdělit na tři hlavní časové fáze (viz níže). Určité časové odlišnosti v bytové politice jsou k vidění u zemí jižní Evropy, což je dáno klimatem, demografickým vývojem, stupněm urbanizace, a také rozsahem válečných škod. V důsledku toho dochází v těchto zemích ke zpomalenému vývoji bytové politiky – pro severněji položené země je nutnost střechy nad hlavou nezbytná, hlavně kvůli drsnějším klimatickým podmínkám. Dalším důvodem rychlejšího vývoje bytové politiky v zemích střední a západní Evropy byla nutnost výstavby nových měst v důsledku 2. světové války, kdy byla celá města srovnána se zemí a čekala na poválečnou rekonstrukci.⁶⁹

7.1.1. První fáze – „Fáze obnovy“.

V letech 1945-1960 probíhá první fáze, která bývá označována jako tzv. fáze obnovy. Toto období bylo charakterizováno úsilím všech vlád o odstranění škod vzniklých za 2. světové války. Podle Dupala se jednotlivé státy musely vyrovnat s bytovým deficitem a začít s masivní výstavbou a obnovou jednotlivých měst.⁷⁰ S tím souvisí začátek rozvoje bydlení. Takzvané sociální bydlení bylo z větší části vytvářeno a poskytováno státem podporovanými neziskovými organizacemi.

⁶⁹ VALENTOVÁ, B, KOHOUT, J. MMR ČR. *Bydlení a bytová politika v Evropské Unii*. [online]. 1997 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/index.php?show=001026049002&lang=1>

⁷⁰ DUPAL, J., *Rozvoj bydlení*. Praha, 2004.

Státy, které nebyly válkou příliš poznamenané, nevěnovaly bytové politice takovou váhu, a tudíž docházelo ke stagnaci těchto povětšinou jižních států.

Panelová výstavba se v této době rozvíjela ve většině středoevropských a východoevropských zemí. Cílem však nebyla kvalita, ale kvantita, která rychle řešila problém s množstvím bytů. Rákosník charakterizoval poválečný bytový deficit takto: „Po 1. světové válce se odhadoval nedostatek bytů na 100 000 a republika tehdy přijala velmi razantní opatření omezující vlastnické právo ve jménu ochrany nájemníků. Po skončení 2. světové války byl odhadovaný nedostatek téměř trojnásobný. Nebyl tedy problém přijmout ještě radikálnější opatření, než k jakým se přistoupilo v roce 1918.“⁷¹ Ve Velké Británii bylo bydlení v menší míře podporováno i obcemi. Výjimky představovaly již zmíněné jižní státy, které nebyly tolik postiženy válkou, a také Západní Německo, které se soustředilo na podporu existujícího soukromého nájemního sektoru.

7.1.2. Druhá fáze – „Rostoucí diversifikace“.

Zpočátku byla tato fáze probíhající v letech 1960-1975 v Evropě zasažena doznívající silnou poválečnou politikou, kde byl důraz zejména na novou výstavbu. V průběhu 60. let byla tato fáze charakteristická svou rostoucí diverzifikací bytových politik. Pozornost se začala upírat na kvalitu. Prvotní nedostatek bytů byl překonán, a tak se začínalo hledět na velikost obytných ploch či bytovou vybavenost.⁷² V jižní Evropě, zejména pak ve Španělsku, začalo odstraňování slamů, které však dodnes nebylo plně vyřešeno.

Kromě zmíněného rozdílu mezi jihem a severem Evropy se začínají objevovat i rozdíly v samotné severní části Evropy. Jde zejména o to, jak jednotlivé státy začínají reagovat na prosperitu bytové politiky v 60. letech. Jednalo se především o Západní Německo a Dánsko, kde jednotlivé vlády začaly zvyšovat nájemné a pozorovaly, jak jednotlivé sociální vrstvy společnosti začínají reagovat na tuto změnu v bytové politice. Velká Británie a Francie se k těmto krokům uchylovaly až v průběhu 70. let. To má za následek úpadek soukromých nájemníků hlavně kvůli absenci jakékoli podpory ze strany státu. To je základní rozdíl mezi Československem a zeměmi západní

⁷¹ RÁKOSNÍK, J., *Sovětské sociálního státu*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2010, s. 438.

⁷² DUPAL, J., *Rozvoj bydlení*. Praha, 2004.

Evropy. V Československu byl vysoký podíl státního zásahu a nízké nájemné, které nepokrývalo ani náklady na výstavbu bytů. Nejinak tomu bylo v ostatních socialistických zemích střední a východní Evropy.⁷³

V západní Evropě začínal na přelomu 60. a 70. let růst význam vlastnického bydlení, který byl vyvolán zvyšující se životní úrovní obyvatel. Na deregulaci nájemného tedy reagovali víceméně poklidně. V druhé fázi obnovy bydlení tvořily výdaje na bydlení 10–15 % hrubého domácího produktu (HDP) z celkových státních rozpočtů, takže můžeme říci, že se jedná o "vrcholné období" bytové politiky v evropských zemích.⁷⁴

7.1.3. Třetí fáze – „Nová realita“

Třetí fáze vývoje probíhala od poloviny 70. let a probíhá dodnes. Bývá označována jako "nová realita". Předchozí vývoj byl charakteristický vysokými společenskými investicemi do bydlení a v socialistických zemích zejména velkými státními dotacemi. Období druhé poloviny 70. let bylo z hlediska bytové politiky pozitivní, avšak ne na dlouho. Zvyšovala se podpora, která pokrývala inflační růst a přetrvávaly i vysoké vládní výdaje do bytového fondu. Navíc se začala projevovat nekvalitní výstavba a byly nutné rozsáhlé rekonstrukce. V západní Evropě problém nekvalitní výstavby není tak nápadný z důvodu lepší bytové politiky 60. let. Bývalé socialistické země se potýkají s těmito problémy dodnes.

7.2. Porovnání Západního a Východního bloku Evropy.

Země tehdejšího Západního bloku byly také zprvu nakloněny výstavbě panelových domů, ale na rozdíl od Východního bloku již od začátku nebyly zastánci masivní výstavby. "Paneláky" sloužily spíše jako obydlí přistěhovalcům a chudším společenským vrstvám. Nestavěla se velká panelová sídliště, ale spíše shluky několika panelových domů, které byly situovány na okrajích měst. Ovšem také i západ měl svá velká panelová sídliště. Například na předměstí Paříže bylo v 50. letech postaveno největší francouzské panelové

⁷³ DUPAL, J., *Rozvoj bydlení*. Praha, 2004. s. 138.

⁷⁴ VALENTOVÁ, B, KOHOUT, J. MMR ČR. *Bydlení a bytová politika v Evropské Unii*. [online]. 1997 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/index.php?show=001026049002&lang=1>

sídlíště. Vzhledem k tomu, že zde žili převážně přistěhovalci, přeměnilo se na slum a od výstavby mohutných sídlíšť se upustilo.⁷⁵

Naproti tomu na přelomu 50. a 60. let nastala mohutná výstavba panelových sídlíšť ve všech zemích bývalého Východního bloku jako náhrada za cihlové domy. Vzhledem k rostoucí urbanizaci a enormnímu růstu měst se začala razantně zvyšovat poptávka po bydlení, přičemž neustále probíhala poválečná obnova měst v celém Sovětském svazu.⁷⁶ Nová panelová sídlíště vznikala na zelených loukách a byla symbolem moderního bytu – zejména kvůli zavedené teplé vodě a záchodům. V rodinných domech na okrajích měst a na venkově povětšinou teplá voda zavedena nebyla a toalety byly standardně umístěny mimo obytnou část. Typickým příkladem nově vystavěného panelového města, podle socialistických představ, byla Ukrajinská Pripjať. Původní různorodá zástavba byla tehdy nahrazena standardizovanými panelovými sídlíšti s četnými nedostatky. Po pádu Sovětského svazu se staly “paneláky“ velkým problémem. Byla nutná jejich modernizace a celková rekonstrukce, neboť se začala projevovat nižší kvalita této výstavby.

Dalším typickým pojmem pro státy převážně východní Evropy byly tzv. kolektivní domy (vysoké paneláky, stavěné podle socialistického vzoru s miniaturními bytovými jednotkami – byt pouze na spaní). Sloužily k propagování kolektivismu – měly osvobodit jednotlivce i rodinu od domácích prací (např. přípravy jídla, praní, úklidu). Tyto domy byly stavěny převážně v 40. a 50. letech, zejména v Sovětském svazu (nejvíce v Leningradu = dnešní Petrohrad). Můžeme se s nimi setkat i na našem území ve Zlíně a Litvínově. Západní státy “koldomy“ také vystavěly, avšak v daleko menší míře a výrazně později (80. až 90. léta). K vidění jsou dodnes například ve Francii, Německu, Dánsku, USA.⁷⁷

⁷⁵ GRÉPINET, P. La crise du logement., Paris: L'Harmattan, 2006.

⁷⁶ NERAD, F. *Bydlení a bytová politika* [online]. 2002 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: [http://nerad.rokycansko.cz/wp-content/uploads/2010/08/Osobn%C3%AD-webov%C3%A9-str%C3%A1nky-Nerad-%C4%8D%C3%A1nky-o-bydlen%](http://nerad.rokycansko.cz/wp-content/uploads/2010/08/Osobn%C3%AD-webov%C3%A9-str%C3%A1nky-Nerad-%C4%8D%C3%A1nky-o-bydlen%20)

⁷⁷ *Polyfunkční domy* [online]. 1997 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: www.fce.vutbr.cz/ARC/prednasky/AG03-obytneStavby/polyfunkcniDomy.ppt

7.2.1. Komparace s Francií.

Jako příklad západoevropského modelu bytové politiky zde uvedu Francii. Bytovou politiku Francie v posledních dvou století můžeme rozdělit do několika etap. První fáze (1830-1914) byla charakteristická zaměřením na “hygienickou“ funkci bydlení. Druhá fáze (1914-1945) se soustředila na mohutnou výstavbu na odstranění následků po 1. světové válce. Nás bude pro účely komparace zajímat především třetí období (1945-1977), ve kterém se bytová politika Francie výrazně utvářela. Musela se také vypořádat s úbytkem 550 000 bytových jednotek po 2. světové válce. Poslední čtvrtou fází (1977-současnost) lze charakterizovat jako fází rekonstrukcí a pokročilého individualismu.⁷⁸

Jak jsem již zmínil, pro účely srovnání s Československem v letech 1960-1980 nás bude zajímat především třetí fáze, která je stejně tak jako u nás jedna z klíčových v bydlení. Ač se jednalo o prakticky stejná období, tak se obě bytové politiky vyvíjely odlišně.

Léta těsně po 2. světové válce byla typická zejména výstavbou nových komplexů, stavěných jako reakce na bytový deficit vzniklý válkou. Stát v polovině 50. let usiloval o kolektivní bydlení a výstavbu sídlišť, stejně tak jako tomu bylo v Československu. Z velké části byl bytový deficit touto výstavbou smazán. Přesný počet vystavěných bytových komplexů se v literatuře liší. Podle Grépineta bylo v 50. a 60. letech vystavěno 460 000 bytových jednotek. S příchodem 60. let došlo k naprosté změně názoru na tuto bytovou politiku a namísto kolektivního bydlení se začalo uplatňovat individuální bydlení. O tuto revoluční změnu se zasloužil Albin Chalandon, který byl tehdy ministrem urbanismu. Prosadil myšlenku, že francouzským občanům spíše vyhovuje bydlet v rodinných domech, kde jsou “vlastními pány“. Svou ideu podpořil dotacemi na stavbu rodinných domů a také pobídl banky, aby poskytovaly úvěry.⁷⁹ Chtěl se zároveň zbavit odpovědnosti státu za bytové komplexy a opravy spojené s údržbou sídlišť. Další problém, který nastal s výstavbou bytových komplexů ve Francii, souvisel s množstvím imigrantů, kteří se do těchto míst soustřeďovali a tvořili si zde vlastní ghetta. V roce 1973 byl vydán zákon, který zakazoval stavět bytové komplexy o více jak 500 bytech. Avšak s problémy, související s mohutnou bytovou výstavbou, se Francie potýká dodnes. I přes mnoho

⁷⁸ ROSENBERGOVÁ, H., *Komparace bytové politiky*, Brno, 2007.

⁷⁹ GRÉPINET, P. *La crise du logement.*, Paris: L'Harmattan, 2006.

regulačních zákonů vydaných v druhé polovině 80. let bylo ještě postaveno 60 000 bytových jednotek, což je už v porovnání s Československem zanedbatelné. Následná 90. léta byla spojená s velkými rekonstrukcemi bytových komplexů a došlo ještě k větší podpoře výstavby rodinných domků ze strany státu.⁸⁰

Rozdíl mezi typy panelové výstavby je markantní (viz Obrázek č. 2) – je zde patrné, jak lze efektivně skloubit kvalitní architekturu a sociální bydlení.

Obrázek 2: Panelový komplex na lyonském předměstí

Zdroj: Lacaze, J-P.⁸¹

Ačkoli měla Francie zpočátku stejný plán v bytové politice jako Československo, upustila od něj včas. Problémy, se kterými se dnes Francie potýká, jsou bezesporu menší než ty, které by ji postihly, kdyby v komplexní bytové výstavbě pokračovala. Československo až tak dramatický nárůst problémů spojený s výstavbou panelových sídlišť nepocítilo. Bylo to dáno zejména rozdílnou kulturou a politickou orientací.

8. Rozvoj bydlení v Trhových Svinech v letech 1960-1980.

Tímto srovnáním ilustruji, že bytová politika sledovaných let měla dopad i na menší města, která nebyla průmyslově založena. Z důvodu nedostatečného bytového fondu a možnosti státních dotací, byla také nakloněna k panelové výstavbě.

⁸⁰ CHALINE, C. *Les politiques de la ville*, Paris: Presses Universitaires de France, 1997.

⁸¹ LACAZE, J-P., *Les politiques du logement*, Flammarion, 1997. s. 127.

Trhové Sviny leží v Jihočeském kraji, 20 km jihovýchodně od Českých Budějovic. Toto město bylo vybráno pro komparaci s celkovou státní bytovou politikou z toho důvodu, že se oblast nenachází v průmyslové oblasti (tudíž tento jev neslouží jako hlavní lokalizační faktor, jak tomu bylo u severně položených měst a obcí Československa). Mohu tedy poukázat na fakt, že k urbanizaci a výstavbě sídel nedocházelo pouze za tohoto předpokladu. Trhové Sviny nebyly poškozeny válkou, a tak příliv obyvatel do tohoto města byl spíše kvůli dobré dopravní poloze (České Budějovice – Trhové Sviny – Nové Hrady – České Velenice - Gmünd), a také nýbrž bylo svého času okresním městem. Trhové Sviny byly charakteristické zejména rodinnými domy venkovského typu (s velkou zahradou a hospodářskými zvířaty).⁸² Nacházelo se zde i několik družstevních bytových domů vystavěných v 50. letech. V 60. letech byly v územním plánu vytyčeny oblasti, kde by v budoucnu mohla stát panelová sídliště. Trhové Sviny vybraly dvě oblasti – tzv. Západní a Východní sídliště (takto byly plochy pojmenovány v územním plánu). Výstavba probíhala po etapách.

Nejprve se měla zastavět oblast Západního sídliště, kde již byla z 50. let vybudována již zmíněná družstevní bytová soustava (jednalo se o 12 bytových domů = 80 bytových jednotek). S další bytovou výstavbou se začalo v roce 1964, kdy byly vystavěny 4 bytové domy (= 36 bytových jednotek)⁸³ Je nutno podotknout, že toto sídliště je celé družstevní - nenajdeme zde komunální byty. Byla zde postavena pouze jedna komunální obytná budova, avšak byla odkoupena bytovým družstvem. Celé sídliště nebylo vystavěno pouze v jednom stylu, jsou zde vidět různorodé typy budov, nejtypičtější je typ T05B, ze kterého později vychází i značně používaný a modernější typ T08B. O družstevní bytovou výstavbu v Trhových Svinech se zasadilo Okresní výstavbové družstvo České Budějovice. V tabulce č. 3 přikládám seznam všech bytových domů včetně počtu bytových jednotek, které byly postaveny v Západním sídlišti v letech 1964-1976 (kdy byla výstavba sídliště dokončena). V průběhu těchto let bylo vystavěno na 23 bytových domů se 178 bytovými jednotkami.

⁸² POLÁKOVÁ, M., JOHN, J. *Mé, tvé, naše Trhové Sviny*. 1. vyd. České Budějovice: Růže, 2006.

⁸³ Stavební oddělení MeÚ Trhové Sviny. *Evidence staveb*. Trhové Sviny, 1964.

Tabulka 3: Panelová výstavba Západního sídliště.

Rok	Počet BD*	Počet BJ**
1964	4	36
1966	1	5
1967	4	32
1968	4	32
1972	9	68
1976	1	5
Celkem	23	178

* Bytové domy

** Bytové jednotky

Zdroj: Autor z dat Evidence staveb Trhové Sviny⁸⁴

Budování Východního sídliště začalo již v roce 1969, ale až do roku 1975 bylo postaveno pouze 6 bytových domů typu KT1-71 a ZD-71 (= pouze 47 bytových jednotek)⁸⁵. Ke zlomu došlo v roce 1977, kdy byla schválena výstavba obytného souboru o 162 bytových jednotkách typu P1.11 (tento typ panelového domu je vícepodlažní, než doposud preferované stavby a byl koncipován pro více bytových jednotek). Dále je tento typ panelového domu výrazně prostornější a modernější (např. samozřejmostí je výtah), než jeho starší předchůdci vystavění v Západním sídlišti. Tato výstavba trvala až do roku 1980, kdy byly stavby dokončeny. Celý tento panelový komplex Východního sídliště byl složen výhradně z komunálních bytů (na rozdíl od družstevního Západního sídliště). O tuto výstavbu se postaral Krajský investorský útvar České Budějovice. Na komunální byty byly městem zřízené pořadníky, avšak dle pamětníků se zámožnější lidé ze zastaralejšího Západního sídliště stěhovali do nově vzniklého modernějšího Východního sídliště, i když dle městských vyhlášek neměli nárok na to být zařazeni do pořadníku, jelikož už jednu bytovou jednotku vlastnili. Kvůli těmto “okolnostem“ se pro Východní Sídlíště v Trhových Svinech uchytil místní název “vychcanda“, který se pro tuto oblast užívá dodnes (odvozeno od vypočítavých obyvatel přestěhovaných za lepším bydlením). V tabulce č. 4 přikládám seznam všech bytových domů včetně počtu bytových jednotek, které byly postaveny ve Východním sídlišti v letech 1969-1980 (poslední výstavba začala v roce 1977 a byla dokončena v roce 1980). V těchto letech bylo vystavěno na 21 bytových domů s 209 bytovými jednotkami.

⁸⁴ Stavební oddělení MeÚ Trhové Sviny. *Evidence staveb*. Trhové Sviny, 1964-1976.

⁸⁵ Stavební oddělení MeÚ Trhové Sviny. *Evidence staveb*. Trhové Sviny, 1969-1975.

Tabulka 4: Panelová výstavba Východního sídliště.

Rok	Počet BD*	Počet BJ**
1969	2	15
1970	1	9
1973	1	9
1974	1	9
1975	1	5
1977	15	162
Celkem	21	209

* Bytové domy

** Bytové jednotky

Zdroj: Autor z dat Evidence staveb Trhové Sviny.⁸⁶

V dnešní době se všechny bytové komplexy dočkaly celkové rekonstrukce – jedná se zejména o zateplení budovy a osazením plastovými okny. U řady z nich byly předělány i inženýrské sítě. Výstavba panelových domů v Trhových Svinech byla územně rozdělena na komunální a družstevní sídliště, což byl dle pamětníků dobrý tah – nedocházelo tudíž k rozepřím kdo a kde může stavět. Z porovnání Trhových Svinů s Československým je celkem zřejmé, že výstavba byla prováděna všude bez ohledu na hospodářskou atraktivitu obce či města. Unifikace panelové výstavby byla také z větší části sjednocena, ovšem zejména při výstavbě většího počtu panelových domů. Zde je patrný mírný rozdíl – oproti městské panelové výstavbě, je zde vidět větší různorodost staveb. U velkých měst byla výstavba jednoho typu panelového domu v masovém měřítku. Naproti tomu v menších městech byla výstavba postupná a byly schvalovány typy panelových domů podle potřeby a finanční dostupnosti – tudíž je vidět různorodost bytové výstavby.

⁸⁶ Stavební oddělení MeÚ Trhové Sviny. *Evidence staveb*. Trhové Sviny, 1969-1977.

9. Závěr.

Rok 1989 byl pro bytovou politiku i bydlení zásadním zlomem, i když musíme říci, že důsledky, spojené s politickými i ekonomickými rozhodnutími se projevily až s několikaletým zpožděním. I přesto, že se bydlení a bytová politika permanentně vyvíjí, je stále problémem, se kterým se setkávají všechny vlády a režimy na světě. Během své sekundární analýzy bytové politiky 60. a 70. let na území Československa jsem zjistil, že je pro stát velice náročné zajistit bydlení v odpovídající kvalitě a přitom mít možnost ho poskytnout každému. Cíl, který si udalo socialistické Československo, se z velké části naplnil. Byla vystavěna mohutná panelová sídliště zejména v průmyslových oblastech, a tak se přestěhovalo mnoho lidí do daného regionu, kde byla i vyšší poptávka po práci (např. Mostecko, Ústecko). Jak ale dokazují na příkladu Trhových Svinů, výstavba nebyla otázkou pouze průmyslových oblastí Československa (potažmo celého Východního bloku). Jednalo se o komplexní unifikovanou výstavbu dané doby, se kterou se západní evropské státy neztotožnily.

Problémem bytové politiky 60. a 70. let bylo totální přetvoření krajinného rázu měst a nižší estetická úroveň. Dalším cílem, kterým bylo faktické zrušení vesnic na úkor panelové výstavby, se naštěstí neuskutečnil, a tak tato výstavba zůstala spíše ve městech a větších obcích. Problémů, které toto budování přineslo, je velmi mnoho a důsledky si s sebou přináší až do dnešní doby. Avšak je nutno říci, že stát nedostatky spojené s bydlením aktivně řešil. Je velice těžké posuzovat postoj socialistické vlády k bytové politice. Vždy lze namítnout, že by to či ono šlo udělat lépe. Dle mého subjektivního názoru, například přidělení bytu spouště lidem velice pomohlo, a ve srovnání s dnešní dobou, byla bytová politika z pohledu konečných spotřebitelů uskutečňována lépe. Pro "kasu" socialistického Československa příliš výhodná nebyla, neboť náklady na výstavbu panelových sídlišť a řešení nepříznivé bytové politiky neměly velkou finanční návratnost. I přesto se stát snažil podporovat občany různými druhy půjček a příspěvků na bydlení (např. novomanželské půjčky). Lze tedy říci, že stát umožnil bydlet i sociálně slabším.

Trh s byty, který funguje v dnešní době, něco takového neumožňuje. Za socialismu nebyli lidé nuceni zadlužovat se hypotékami. Nestávalo se, aby jeden člověk skoupil hromadu bytů a pronajímal je za vysoké nájemné atd. Současné hypotéky a nájemné

mnohdy můžou převyšovat příjem, takže se lidé často ocitají na hranici chudoby nebo “na ulici“. Dnešní bytová politika nám dovoluje stavět podle vlastních představ a realizovat bez větších státních zásahů vlastní sny. Je nutno podotknout, že se na celém území České republiky během posledních 20 let vystavělo velké množství nových bytů, avšak ve srovnání se 60. a 70. lety je to jen zanedbatelné číslo a prakticky ho nelze s výstavbou minulého režimu poměřovat. Moderní společnost nebuduje kvantum bytů (to zabezpečil minulý režim), ale soustředí se především na kvalitu. Při výstavbě nových zděných bytů je kladen důraz na ekologičnost, estetický dojem i na celkovou energetickou úspornost. Zohledňují se i požadavky vlastníků na pohodlné, komfortní bydlení, přičemž se hledí i na estetické zakomponování bytových domů do městského prostředí a krajiny – těmito kritérii se socialistické Československo nezaobíralo.

10. Literatura.

- BIČÍK, I., a kol. *Druhé bydlení v Česku*. 1.vyd., Praha: Univerzita Karlova, 2001.
- CÍSAŘ, J. Vývoj a formulování východisek a cílů bytové politiky v České republice. In: *Státní, regionální a obecní bytová politika*. Praha: ČKAIT, 2000.
- DUPAL, J., *Rozvoj bydlení*. Praha, 2004.
- DVOŘÁK, T. *Bytové družstvo: převody družstevních bytů a další aktuální otázky*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009.
- GATTERMAYEROVÁ, H. Katalogový přehled stavebních soustav bytových a občanských objektů, In: *Studijní a typizační ústav*, Praha 1980.
- GRÉPINET, P. *La crise du logement.*, Paris: L'Harmattan, 2006.
- HLAVÁČ, J., BAKOVÁ, L., REKTOŘÍK, J., VALIŠ, K., *Bydlení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997.
- CHALINE, C. *Les politiques de la ville*, Paris: Presses Universitaires de France, 1997.
- KOŠATKOVÁ, E. *Jak se neztratit II*. 1. vyd. Brno: IQ Roma servis, 2008.
- KREBS, V. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: CODEX Bohemia s.r.o, 1997.
- KREBS, V. *Sociální politika*. 2. vyd. Praha. ASPI a.s., 2005.
- LACAZE, J-P., *Les politiques du logement*, Flammarion, 1997.
- MAREŠ, J. Změny v rozmístění československého průmyslu v letech 1930-1960, In: *Dlouhodobé změny v rozmístění československého průmyslu, Řada kabinetu dějin národního hospodářství*, č. 20, Praha, 1969.
- MMR. *Nová regionální politika*. Praha: MR, 2002.
- MUSIL, J. *Lidé a sídliště*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1985.
- MUSIL, J. *Sociologie bydlení*, Praha: Svoboda, 1971.
- MUSIL, J. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2002.
- POLÁKOVÁ, M., JOHN, J. *Mé, tvé, naše Trhové Sviny*. 1. vyd. České Budějovice: Růže, 2006.

- POTŮČEK, M. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995.
- RÁKOSNÍK, J., *Sovětizace sociálního státu*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2010.
- ROSENBERGOVÁ, H., *Komparace bytové politiky*, Brno, 2007.
- ŘEHÁNEK, J. *Tepelně technické a energetické vlastnosti budov*. Praha: Grada Publishing a.s., 2002.
- SMRČKA, L. *Vývoj družstevnictví na území ČSFR*. Praha: Svépomoc, 1992.
- SMUTNÁ, J. *Bytové družstevnictví z pohledu jeho vývoje a transformace*, Brno: Masarykova univerzita, 2009.
- Stavební oddělení MeÚ Trhové Sviny. *Evidence staveb*. Trhové Sviny, 1960-1980.
- SVOBODA, J. *160 let družstevnictví v České republice*. Praha: Družstevní asociace ČR, 2006.
- VĚTVIČKA, M. *Dějiny družstevního hnutí III. díl*. 1. vyd. Praha: Svépomoc, 1960.
- Vládní nařízení o podpoře na úhradu provozních nákladů bytových družstev. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1954, č. 40, 25.
- Vládní nařízení o zřízení Státního výboru pro výstavbu, Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu a Oblastní správy pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1956, č. 1, 1.
- VLÁŠEK, J. *Statistika bytové výstavby na území České republiky v letech 1960 až 1995*, Praha: ČSÚ, 1998.
- Vyhláška ministerstva financí o osvobození budov sloužící kulturním účelům od domovní daně. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1960, 4.
- Zákon o družstevní bytové výstavbě. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1959, č. 27, 14.
- Zákon o hospodaření s byty. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1964, č. 41, 20.
- Zákon o lidových družstvech a družstevních organizacích. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Administrace Praha, 1954, č. 53, 34.
- Zákon o územním plánování a stavebním řádu. In: *Sbírka zákonů*. Praha: Federální statistický úřad, 1976, č. 50, 9.

11. Internetové zdroje.

- Bydlení. *Husákovo 3+1: Podívejte se, jak jsme žili za socialismu* [online]. 2007 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://bydleni.idnes.cz/>
- ČSÚ. *Bytová výstavba v územích České republiky v letech 1997-2010* [online]. 2012 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/>
- Ekowatt. *Panelové domy*. [online]. [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://panelovedomy.ekowatt.cz>
- GRABMULLEROVÁ, D. ABF. *Bydlení po česku: Hledání průsečíku funkce, kvality a dostupnosti*. [online]. [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://www.abf.cz/>
- LEBL, F. *Vybrané kapitoly z historie bytového družstevnictví před 2. světovou válkou. Družstevní asociace České republiky*. [online]. [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.dacr.cz>
- MMR ČR. *Územní a bytová politika* [online]. [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/>
- Nadřevo. *Chataření a chalupaření* [online]. 2010 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://nadrevo.blogspot.com>
- *Polyfunkční domy* [online]. 1997 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: www.fce.vutbr.cz
- Rychle-koupelny. *Problémy spojené s panelovými domy* [online]. 2012 [cit. 2012-04-17]. Dostupné z: <http://www.rychle-koupelny.cz/>
- SKULINOVÁ, D. Stavitel. *Historie panelové bytové výstavby*. [online]. 2004 [cit. 2012-04-04]. Dostupné z: <http://stavitel.ihned.cz>
- VALENTOVÁ, B, KOHOUT, J. MMR ČR. *Bydlení a bytová politika v Evropské Unii*. [online]. 1997 [cit. 2012-03-19]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/>